

УДК 1(091): 61

DOI: 10.24919/2522-4700.34.120336

Людмила ФОМЕНКО

orcid.org/0000-0002-4202-9560

ВПЛИВ ФІЛОСОФІЇ Р. ДЕКАРТА НА МЕДИЦИНУ В УМОВАХ ЇЇ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ (XVII ст.)

У статті робиться спроба з'ясування характеру впливу філософської та наукової творчості Р. Декарта на медицину XVII ст. Визначене Р. Декартом місце медицини в загальній системі філософії зумовлене розумінням лікарської діяльності як утілення синтезу медичної і філософської складової. Цей момент виявляється визначальним стосовно специфіки діяльності лікаря-філософа XVII ст., спрямованої на реалізацію цілей і завдань новочасної науки. Окреслений зв'язок методологічних, метафізичних та антропологічних поглядів Р. Декарта та їхній внесок у розбудову окремих відгалужень медицини.

Ключові слова: лікар-філософ, новочасна наука, раціоналістична методологія, медицина.

Людмила ФОМЕНКО

ВЛИЯНИЕ ФИЛОСОФИИ Р. ДЕКАРТА НА МЕДИЦИНУ В УСЛОВИЯХ ЕЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ (XVII ст.)

В статье делается попытка определения характера влияния философского и научного творчества Р. Декарта на медицину XVII в. Место медицины в общей системе философии, определенное Р. Декартом, обусловлено пониманием врачебной деятельности как синтеза медицинской и философской составляющей. Этот момент является определяющим относительно специфики деятельности врача-философа XVII в., направленной на реали-

© Фоменко Людмила, 2017

зацию целей и задач науки Нового времени. Очерчена связь методологических, метафизических и антропологических взглядов Р. Декарта, а также их вклад в развитие отдельных областей медицины.

Ключевые слова: *врач-философ, наука Нового времени, рационалистическая методология, медицина.*

Постановка проблеми. Розкриття обраної для аналізу теми є продовженням досліджень автора, присвячених осмисленню феномену лікаря в античній, середньовічній та філософії доби Відродження. Своєрідною точкою відліку цих досліджень стала постать видатного лікаря-філософа античності Гіппократа. В умовах становлення та розвитку середньовічної культури і соціуму важливого значення набуває лікарська духовна діяльність засновника християнської релігії Ісуса Христа. У співвідношенні з нею осмислюються тогочасні суперечності та колізії, у самій медицині та в діяльності лікарів. Філософська творчість і медична діяльність лікарів-філософів Відродження, зокрема Парацельса, пов'язана з усвідомленням необхідності утвердження медицини на нових наукових засадах. В умовах відсутності таких засад та чергової апеляції до натурфілософських побудов XVI ст. з'являється прогалина для продукування і поширення «фаустового духу», магічних спекуляцій та інших невластивих науковій медицині явищ. Їхньому поширенню сприяли позитивні результати при застосуванні скарбів народної медицини, котрі почасти слугували домішками до сумнівних магічних процедур. Суперечливе становище медицини цього часу цілковито відповідало соціокультурним реаліям доби Відродження, що увібрала всі позитиви та негативи перехідного періоду європейської історії. Заданий цією епохою антропоцентризм слугував формуванню нових зацікавлень, наукових прагнень стосовно подальших антропологічних досліджень і їх активного впровадження в медицині. Діяльність лікарів-філософів Нового часу як ніколи в історії людства виявилася залежною від духовних колізій та соціокультурних трансформацій, породжених духом попередньої доби – Відродженням, а також виявила свої особливості, породжені пошуком філософсько-методологічних та світоглядних обґрунтувань нової

науки. Визначальною в цих умовах виявляється постать фундатора новочасної філософії Р. Декарта, творчість якого позначена особливим інтересом до медицини. Осмислення конкретно-історичного змісту окремих поглядів філософа з погляду значущості їх не тільки для новочасної медицини, але й для сучасної, окреслює нові «нервові точки» та проблеми в контексті з'ясування характеру взаємодії філософської і медичної складової в його творчій діяльності.

Актуальність цих досліджень має як теоретичні, так і практичні витоки. Осмислюючи життєві та творчі реалії лікарів-філософів Нового часу, ми тим самим деталізуємо конкретно-історичний поступ розгортання феномену лікаря у філософії. Соціокультурні умови цього часу склалися у процесі бурхливого і почасти непередбачуваного перебігу подій, пов'язаних із становленням капіталістичного способу виробництва. Інтенсифікація суспільно-політичного життя в Європі ставила нові вимоги до суб'єкта суспільної, культуро творчої діяльності. Водночас зміна статусу науки, філософії та медицини в загальній системі культури у XVII ст. свідчила про те, що ренесансні амбіції стосовно *світських акцентів* в утвердженні *антропоцентризму*, з одного боку, ставали все більш переважальним, а з іншого – вони все більше набували *антиренесансного змісту*. У зв'язку з цим постає низка питань, що вимагають з'ясування. А саме: які нові аспекти в діяльності лікарів-філософів з'являються в умовах автономізації філософії, медицини та становлення класичного природознавства? Які форми взаємозв'язку між філософією та медициною виявляються у процесі чергового переосмислення філософської творчості Р. Декарта? Як методологічні, метафізичні та антропологічні розвідки Р. Декарта вплинули на подальший розвиток медицини і на діяльність лікарів?

З'ясування цих та інших дотичних до теми питань слугуватиме подальшому розкриттю методологічної ролі соціокультурного підходу в осмисленні феномену лікаря у філософії, а також утвердженню особистісної парадигми як основи дослідження співвідношення медичної та філософської складової у діяльності лікарів-філософів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом тема статті належить до числа мало вивчених. Опертям цього дослідження слугували відкриття та погляди класиків медицини Ф. де ля Сільвія, Т. Сіденгама, Гофмана, Шталя, А.К. Бургава, Гліссона, Галлера, Д. Броуна та ін., а також праці класиків філософії, які одночасно займалися медичною діяльністю, а саме – Р. Декарта, Леруа, Фонтенеля, Кабаніса та ін.; дослідницькі розвідки істориків медицини (Г. Глязера, Л. Менье, С.А. Верхратського, П.Ю. Заблудовського та ін.), в яких окреслені специфічні риси буття медицини Нового часу. Розкриттю теми сприяло висвітлення специфіки філософії та науки Нового часу, представленої у працях М. Бердяєва, М. Бахтіна, В. Віндельбанда, М. Барга, Е. Гуссерля, М. Гайдеггера, М. Мамардашвілі, Л. Косаревої, Н. Мотрошилової та ін. Розвідки у галузі філософії медицини, здійснені Г.І. Царгородцевим, В.Г. Єрохіним, В.Д. Жирновим, С.Я. Чікіним, М. Фуко сприяли осягненню змісту предметних зацікавлень медицини Нового часу та смислу філософської творчості видатних лікарів цієї епохи. Ці розвідки в основному виявляють авторські зацікавлення стосовно впливу філософських ідей чи поглядів на медицину Нового часу, не досліджуючи зворотного впливу медицини на філософію, а також майже не торкаються осмислення характеру діяльності лікарів-філософів у цих умовах. Стосовно ж причетності Р. Декарта до процесів методологічної трансформації медицини Нового часу, дослідники обмежуються заувагами стосовно впливу раціоналістичного методу Р. Декарта на ятрофізику.

Метою статті є виявлення характеру впливу філософії Р. Декарта на медицину в умовах її новочасних методологічних трансформацій (XVII ст.). Згадані попередньо духовні прагнення лікарів-філософів епохи Відродження, а також перспективи, що відкривалися перед медициною у процесі здійснення Наукової революції, уможливають постановку низки питань стосовно основних спрямувань подальшого розвитку медицини та форм діяльності тогочасних лікарів-філософів. Передовсім це питання стосовно розмаїття можливостей в процесі історичного розвитку соціуму, культури, науки тощо. Водночас погляд в минуле, спроба відтворення логіки вже здійсненого історичного процесу неминує «занурює» дослідника в діалектику випадкового та необхідного, яка тим чи тим способом знаходить відображення у хронологічно

та теоретично фіксованому вигляді. Позаяк вимога об'єктивного дослідження більшою мірою супроводжується пошуком необхідних зв'язків, то випадковості такою ж мірою виявляються у сфері дії суб'єктивних факторів. Однак реалізація соціокультурного підходу до з'ясування поставлених нами завдань передбачає більш уважне ставлення до суб'єкта соціокультурного процесу загалом, а також наукового та медичного пізнання, зокрема. Бо **сама людина** є як **творінням** певного соціуму та культури, так і **їхнім творцем**. А позаяк постать лікаря-філософа вирізняється багатогранністю особистісних виявлень, глибиною й своєрідністю способу мислення, то вона, почасти увібравши і водночас критично подолавши досягнення попередників, стає *явищем* не тільки у філософії та медицині, але й *вираженням* тих тенденцій подальшого соціокультурного розвитку, які вже формуються, але ще залишаються невидимими для загалу. Такою знаковою постаттю для західноєвропейської культури XVII ст. виявився Рене Декарт.

Як відомо, творцями Філософської революції XVII ст. вважаються Ф. Бекон і Р. Декарт. Її основним завданням було філософське обґрунтування досягнень Наукової революції XVI ст. З'ясування цього завдання вимагало неабияких зусиль з боку як науковців, так і філософів. Народження нової науки супроводжувалося народженням нової філософії і, зрештою, народженням нової людини. Зміни окреслилися **кардинальні**. І в такій якості вони постали перед очима дослідників тільки в недалекому минулому, фактично у XX ст. Так, М. Гайдеггер, осмислюючи новочасні зміни в метафізиці, пише: «Традиційне провідне питання метафізики: що є суще? перетворюється на початку новоєвропейської філософії в питання про метод, про шлях, на якому самою людиною і для людини відшукується абсолютно достовірне і надійне опертя і окреслюється єство істини. Питання: що є суще? перетворюється в питання про *fundamentum absolutum inconcussum veritatis*, про безумовну, непохитну основу істини. Це перетворення і є початок нового мислення, через яке епоха стає новою, а наступний час – Новим часом» [9, с. 118].

Саме у філософії Р. Декарта процес цих перетворень знайшов найбільш яскраве вираження. Хоч фундатором новочасної філософії окрім нього вважається й Ф. Бекон. І небезпідставно. Першість Ф. Бекона у цьому випадку є не просто відданням да-

нини хронології їхнього життя. Цьому твердженню відповідає не тільки авторський задум «великого відновлення наук» та ті кроки, які встиг здійснити філософ щодо реалізації свого задуму, але й спосіб, яким він обґрунтовує статус науки як важливої справи в царині людини. Важко не погодитися із висновком С.П. Липового стосовно першості Ф. Бекона в питанні обґрунтування не тільки **права**, але й **необхідності** вивчення природи. Розроблений Беконим варіант концепції двох істин, зорієнтований на поділ сущого на книгу Природи і Святого Письма, нагадує позицію Г. Галілея. Водночас філософ бачить переваги Ф. Бекона у тому, що він «дуже глибоко і тонко проводить *ідею необхідності вивчення природи, як такої, що сходить від самого Бога*» (Курсив наш – Ф.Л.) [5, с. 14]. Окрім того, філософ підкреслює, що вихідним пунктом побудов Ф. Бекона є ідея про необхідність такого знання, яке б надавало людині владу над природою. «Цінність науки, з його погляду, у тому, що вона збільшує багатство і могутність людини. Засобом досягнення такого знання повинна бути постійна робота над вдосконаленням розуму і віднадження надійних засобів для осягнення ним природи. Бекон ... висуває вимогу поставити під контроль розуму сам процес пізнання на всіх етапах його здійснення. Нарешті, він вважає необхідним переглянути всі знання, які були накопичені до нього. Ці ж пункти є вихідними і в філософському вченні Декарта. Відмінності між ними з'являються тоді, коли вони починають їх розвивати» [5, с. 27 – 28]. Цими відмінностями зумовлена і різноспрямованість впливу їх філософських позицій та методологічних пропозицій на медицину XVII ст.

Попереднє осмислення медичних розвідок Ф. Бекона у контексті новочасних методологічних трансформацій [Див.: 10] приводить до таких міркувань. Здійснивши глибокий аналіз предметної специфіки медицини, особливостей її дійсного стану в умовах світоглядного хаосу XVI ст. та перспектив розвитку в умовах пошуку й утвердження нових методологічних засад природничої науки, Ф. Бекон приходив до цікавих висновків, які не втратили своєї значущості дотепер. Він показав, що медицина є не тільки плодом метафізичних та фізичних досліджень, але й зосередженням численних фактів, які формують емпіричну основу цієї науки і створюють простір для загальнонаукових від-

криттів. Водночас спостереження та досвід, здобутий у галузі медичного пізнання та практики, потребує міцного підґрунтя, яким, з погляду філософа, повинна стати «справжня і дійова природна філософія, на якій повинна вибудовуватися вся будівля медичної науки» [1, с. 259]. Хоч лікар і повинен діяти за аналогією з природою, унікальною даністю якої є і людське тіло, все ж він повинен пам'ятати, що «людське у всіх своїх виявленнях є предметом медицини» [1, с. 266].

Стосовно досліджень медичної складової філософської творчості Р. Декарта складається цікава ситуація. Річ у тому, що історики медицини мало звертають увагу на питання впливу методології раціоналізму Р. Декарта на новочасні трансформації медичного мислення. Однак його філософська та наукова спадщина свідчить про те, що медична складова була досить вагомою в ній. І це стосується не тільки наявних у його працях міркувань про здоров'я, які введені до широкого філософського контексту. Праця Р. Декарта «Опис людського тіла. Про утворення тварини» базується не тільки на найновіших фактичних даних анатомії та фізіології людини, але й на результатах власних експериментальних досліджень і їх теоретичних узагальненнях. Звісно, що значення Декарта для розвитку медицини не може обмежуватися переліком медичних фактів у його творах, аналізом конкретно-історичного змісту його анатомо-фізіологічних, психологічних праць тощо. З'ясування цього питання передбачає: по-перше, усвідомлення їх як ланки у цілісному ланцюгу міркувань Р. Декарта про науку як певну цілісність; по-друге, аналіз деяких головних положень його філософії; по-третє, розкриття змісту його методологічних міркувань; по-четверте, при-відкриття таїни особистості Декарта. Звісно, що порядок пошукових завдань може бути змінений, але не відмінений.

М. Мамардашвілі у своїх картезіанських медитаціях виявив глибокий зв'язок екзистенційної, особистісної та раціональної складових у творчості Р. Декарта. У вихідному пункті своїх роздумів філософ зауважив, що Р. Декарт – «найпотаємніший філософ Нового часу або навіть взагалі всієї історії філософії. Він таємниця при повному світлі. Так само, як немає в історії філософії текстів, написаних більш прозоро, просто і елегантно, так немає і текстів більш незрозумілих, ніж декартівські... Його

тексти являють собою не просто виклад його ідей або здобутих знань. Вони відтворюють реальний медитативний досвід автора, пророблений ним з абсолютним відчуттям, що на кін поставлене життя і що воно залежить від розв'язання руху його думки і духовних станів, метафізичного томління. І все це... ціною життя і пошуку Декартом волі... і спокою душі, розв'язання томління і стані вищої радості». [6, с. 10 – 11]. Результатом цієї важкої, життєво важливої праці, з погляду М. Мамардашвілі, стало «народження нової людини в тілі людини старої. Ця зміна і перетворення себе – довершений факт, воно *було*, і сліди його зафіксовані в декартівських текстах» [6, с. 11]. Тобто з цього приводу можна помислити таке: Декарт виконав свою життєву програму не тільки як філософ за покликанням, але і як такий філософ, що *відбувся*. Своєю творчістю він відкрив свій шлях філософа для загалу, показав, що шлях філософа – це шлях самопізнання, шлях знайдення свого Я, шлях плекання «внутрішньої людини», шлях реалізації та презентації своєї неповторної індивідуальності, особистості.

Якщо у тексті думка завмирає, тоді що її може оживити? Чому праці Декарта актуальні дотепер? У нього ж не було філософської школи у традиційному розумінні. Він був *один*, але *для всіх*. Так зване картезіанство – у двох спрямуваннях. І це теж виявляється закономірним фактом. Матеріалістичний – представлений природодослідниками та лікарями, а ідеалістичний – релігійними філософами. Те, що Декарт увібрав у себе один – послідовники роздвоїли. Спроби Спінози подолати декартівський субстанційний дуалізм привели до народження нового філософа, нової постаті у новочасній філософії, але ці спроби не спростували філософію Декарта, не відсунули його вбік, не відібрали у нього пальму першості, а, як уявляється тепер, з сучасного погляду, навпаки, актуалізували його філософію як живе втілення особистості Декарта. І не тільки як такого, що зміг глибше зануритися у своє сьогодення, але й як мислителя, що широтою свого погляду сягнув і в наше сьогодення. Як і в чому це виявляється? Спробуємо поміркувати. І для цього ми повинні певною мірою відтворити суть тих змін, що виражали революційний характер новочасної філософії, котра зосередилася на з'ясуванні проблеми природничої науки. Як бачиться, їх адекватному розумінню

сприятиме коротке відтворення погляду М. Гайдегера на зміст найбільш суттєвих явищ Нового часу.

Визначальну роль філософ відводить змінам у метафізиці, бо саме в ній «відбувається осмислення єства суцього і виноситься рішення про єство істини. Метафізика лежить в основі епохи, певним тлумаченням суцього і певним розумінням істини, закладаючи підвалини її сутнісного образу. Цією основою владно просякнуті всі явища, що відрізняють епоху. І, навпаки, в цих явищах для достатньо уважного осмислення повинна розкриватися їхня метафізична основа. **Осмислення** є мужність ставити під питання, перш за все істину власних передумов і простір власних цілей» [8, с. 41].

До сутнісних явищ Нового часу М. Гайдеггер відносить *науку і машинну техніку*. З його погляду, машинну техніку не слід тлумачити як практичне застосування новоєвропейського математичного природознавства. «Сама машинна техніка є самостійна видозміна практики, яка починає вимагати математичного природознавства». При чому «машинна техніка до сих пір залишається явищем, що найбільш кидається в очі, як таким, що є похідним єства новоєвропейської техніки, тотожного з єством новоєвропейської метафізики» [8, с. 41]. Окрім цих, рівно суттєвими вважаються такі явища, що знаходять вираження: (3) у тому процесі, що «мистецтво всувається в горизонт естетики»; (4) що людська діяльність розуміється і здійснюється як культура. Культура є в цьому зв'язку реалізація верховних цінностей шляхом турботи про вищі блага людини»; (5) обезбоження (рос. – обезбожение). З погляду М. Гайдегера, це – «двоятий процес, коли, з одного боку, картина світу розхристиянізується, оскільки вводиться основа світу в якості безкінечного, безумовного, абсолютного, а з іншого християни перетлумачують своє християнство у світогляд (християнський світогляд) і таким чином погоджуються з Новим часом... Обезбоження (рос. – обезбожение) є стан принципової нез'ясованості стосовно Бога і богів. У його укоріненні християнам належить головна роль. Але обезбоженість настільки не виключає релігійності, що, навпаки, завдяки їй відношення до богів вперше тільки й перетворюється у релігійне переживання» [8, с. 42].

Ці міркування М. Гайдегера дають зрозуміти належність Р. Декарта своїй епосі, а також його роль у продукуванні та вираженні її первинного змісту. Але для досягнення повноти розуміння додамо, що німецький філософ «суть того, що тепер називають наукою» вбачав у *дослідженні*.

Здійснення дослідження актуалізує обрання його *предметної сфери*. *Метод* складає другу важливу рису дослідження. Стосовно *експерименту* як риси новочасної науки німецький філософ висловлює переконання у тому, що «експеримент вперше виявляється можливим там і тільки там, де пізнання природи вже перетворилося в дослідження. Тільки тому, що сучасна фізика в своїй математична, вона може стати експериментальною... *Сучасний дослідницький експеримент* є... не просто спостереження більш точно за рівнем та охопленням, а зовсім іншого роду метод підтвердження закону в рамках і на службі визначеного проекту природи» [8, с. 45]. Характеризуючи далі специфіку наукової дослідницької діяльності М. Гайдеггер акумулює її у такому висновку: «Наука Нового часу вкорінена і водночас спеціалізується у проектах визначених предметних сфер. Ці проекти розгортаються у відповідну методіку, що забезпечується науковою строгістю. Проект і строгість, методика і виробництво, взаємно маючи потребу одне в одному, складають ество новоєвропейської науки, роблять її дослідженням... До науки як дослідження справа доходить тоді і тільки тоді, коли істина перетворюється на достовірність представлення. Уперше суще визначається як предметність представлення, а істина – як достовірність представлення в метафізиці Декарта... Вся метафізика Нового часу... утримується всередині окресленого Декартом тлумачення сущого і істини» [8, с. 47 – 48].

До цих характеристик додамо, що для Р. Декарта наука як специфічна сфера діяльності була визначеною і цілісною реальністю. Як відомо, цілісність науки представлена французьким мислителем в образі філософії. У цьому образі відтворені не просто складові певного цілого, але й пізнавальний шлях дослідження визначених предметів. Попередньо він дає пораду читачам не відразу ставати на цей шлях, а, по-перше, засвоїти певні правила моралі, достатні для керівництва в життєвих справах, а також зайнятися логікою, але саме тією, яка «вчить належному керу-

ванню розумом для набуття пізнання ще не відомих нам істин». Позаяк ця логіка особливо залежить від підготовки, то Декарт радить початківцям практикуватися у легких питаннях, таких як правила математики. Після набуття певних навичок, можна «серйозно віддатися справжній філософії». І цю філософію він уподібнює дереву, «коріння якого – метафізика, стовбур – фізика, а гілки, що виходять з цього стовбура, – всі інші науки, що зводяться до трьох головних – медицини, механіки і етики» [3, с. 92]. Останню філософ вважав «найвищою і найдосконалішою наукою, котра має передумовою повне знання інших наук і є останньою сходинкою до вищої мудрості» [3, с. 92]. Як плоди збираються з гілок, так і користь філософії залежить від тих частин, що вивчаються на завершення.

Звичайно, одним словом визначивши місце медицини в системі наук, що йменується філософією, Р. Декарт сказав і мало, і водночас багато. Все залежить від освоєння подальшого змісту «Первоначал філософії» та інших праць. Але вже в передмові до неї надав певного імпульсу для міркувань з приводу предметної специфіки медицини, особливостей лікарської діяльності, відношення медицини та філософії тощо.

Почнемо з останньої зауваги. Якщо медицина є гілкою дерева філософії, то це означає, з нашого погляду, що дослідження людини у площині «здоров'я – хвороба» неможливе без осмислення питання про походження людини; про тіло та душу як дві створені Богом субстанції, що дивовижно поєднані в одній людині, і водночас залишаються відмінними одна від одної. «Однак тілесну субстанцію і ум, або створену мислячу субстанцію, можна підвести під загальне поняття речі, що потребує для свого існування тільки сприяння Бога. Тим не менше субстанцію не можна початково осягти лише на тій основі, що вона – існуюча річ, бо безпосередньо це на нас не діє». Далі Р. Декарт стверджує можливість осягнення субстанції за її атрибутом. Для ума таким атрибутом є мислення, а для тіла – протяжність. Значне число змістових характеристик тілесних та душевних речей осягаються на шляху самопізнання. Останнє Р. Декарт вважав найбільш плідним заняттям для дослідника. «Від такого пізнання можна очікувати користь не тільки в галузі моралі як це могло б здаватися початково, але й особливо в медицині. Медицина, я думаю, могла б

дати дуже багато обґрунтованих вказівок як для лікування хвороб та їхнього попередження, так і для уповільнення процесу старіння, якщо б ми достатньою мірою займалися вивченням природи нашого тіла і якщо б функції, пов'язані з тілом і будовою його органів, не відносилися нами до душі» – підкреслював Р. Декарт [3, с. 212]. Вважаючи, таким чином, полем предметних зацікавлень медицини вивчення переважно тілесних речей, він спрямовував пізнавальний інтерес лікарів до вивчення анатомії та механіки. Їх значення для медицини він пов'язував з необхідністю подолання панівних «хибних думок» стосовно повної залежності тіла від душі. Бо «розглядаючи людське тіло тільки із зовнішньої сторони, ми зовсім не звертали уваги на те, що у ньому є значна кількість органів, або пружин для того, щоб воно могло самостійно рухатись» [3, с. 212]. Усі функції людини, які не містять у собі мислення, Декарт пропонує відносити до чисто тілесних рухів.

Важливими для розвитку медицини були і власні анатомо-фізіологічні дослідження Р. Декарта, осмислення яких приводить філософа до висновку, що людське тіло у всіх своїх побудовах, властивостях і функціях доступне науковому пізнанню без припущення «ніяких невідомих і таємних сил» [3, с. 225]. Але водночас наслідком такого розмежування тіла і душі у науковому дискурсі Р. Декарта було уподібнення тіла людини тваринному організму, життєдіяльність якого повністю підпорядкована механічним законам. І це було свого роду теоретичним обґрунтуванням можливості *технічного поводження з тілом*. До пори *душа* приховується Декартом від такого поводження у субстанційному дуалізмі. Але не надовго. Бо новочасна наука і техніка увійшли в життя європейської людини тому, що духовно вона готова була їх прийняти. Найближчим же наслідком цих досліджень Декарта для медицини було розмежування тілесних і душевних хвороб. Він був переконаний у тому, що прояснення питання про те, «що в наших діях залежить від душі і що від тіла» допомогло б людям краще поводитися як з тілом, так і з душею, а також навчило б лікувати та попереджати їхні хвороби. У процесі цих розмежувань відбулися термінологічні зміни. Тіло, відмежоване від душі, набуло адекватного змістового вираження у понятті «організм». А дослідження душі у заданому Декартом спрямуванні все більше окреслювалося у просторі психічної діяльності. Від-

бувалися не прості термінологічні зміни, а важливі трансформації медичного мислення, котре до пори утримувалося від технічного поводження з душею людини завдяки моральним чинникам. Мабуть, саме тому, що Р. Декарт (хоча б у загальних рисах) передбачав спрямування і наслідки новочасного науково-технічного поступу, він і проголосив етику «останньою сходиною мудрості».

Місце медицини у лоні єдиної філософії визначає і розуміння Р. Декартом статусу лікаря. Він не може бути просто природодослідником чи практиком від медицини. Він повинен бути лікарем-філософом. Плід медицини повинен увібрати, окрім наукових знань та практичних навичок, ще й розуміння того, що «існує Бог і ми від нього залежимо, ...що на основі розгляду його атрибутів можна досліджувати істинність інших речей, оскільки він – їхня причина...» [3, с. 132]. Для лікарської діяльності важливим у такому випадку є визнання Бога як причини доступних для вивчення атрибутів, що передбачає і розуміння Бога як причини здоров'я і хвороби, а також розкриває можливості духовного осягнення істини здоров'я та істини хвороби їхнім дослідником. Бо саме «Бог – всеблагі джерело істини і... раз ми створені ним, то здатність відрізнати істинне від хибного, яку він нам дарував, не може вводити нас у заблудження, якщо тільки правильно нею користуємося і вона з очевидністю нам доводить істинність будь-чого» [3, с. 210].

Важливим при цьому є підкреслення суб'єктивної можливості чи спроможності правильного керування розумом, який дає досліднику чи лікарю від Бога. А оскільки медицина і етика – плоди одного дерева мудрості, то діяльність лікаря-філософа має бути освяченою високою моральністю. Бо час відкриття таємниць природи, людини, надавав можливості панування над природою і над людиною. Водночас саме в цей час народжується тенденція перетворення медицини на *практично науково-технічне виробництво*, при якому головне, як справедливо підкреслює І. Силуянова, «організаційно впоратися з потоком хворих, провести обстеження з використанням найновіших технічних засобів, поставити діагноз і провести лікування». Окреслене становище медицини є реальним фактом сьогодення. А його початки укорінені у новочасних методологічних трансформаціях медицини,

стимульованої науковим поступом та його філософським забезпеченням. Можна разом з сучасними українськими дослідниками сперечатися з приводу правильності тлумачення чи застосування термінів, понять, принципів філософії Р. Декарта, її зв'язку з феноменологією, а також говорити про добросесність та сумлінність досліджень радянського періоду, але головним залишається те, що шлях Р. Декарта – це шлях геніального філософа, який зміг глибше зануритися у реалії своєї епохи, увібрати у свою філософію і концентровано виразити *нею* і *в ній* невідминність науково-технічного поступу, невблаганність його прийняття людиною і показати перспективу буття людини та можливого розвитку медицини. Занурився, дослідив, осмислив і з довірою до власного мислячого Я та до Бога, у останньому подиху виразив кінцевий пункт своїх прагнень і пошуків...

Звісно, що за межами наших міркувань залишається широке поле дискусій, сперечань, поглядів, зокрема сучасних. Зокрема важливою є заувага О. Хоми стосовно необхідності повернення до першоджерел декартівської спадщини з метою уточнення перекладу важливих понять, а також врахування зміни поглядів автора впродовж історії його життя. Думається, що в нашому дискурсі ці зміни теж знайдуть своє місце. А тепер обмежимося окресленими питаннями і будимо вважати їх вихідним пунктом осмислення тих змін у просторі новочасної медицини XVIII ст., що дають змогу виявити нові риси лікаря-філософа, поява яких спричинена добою Просвітництва.

Література

1. Бекон Ф. Сочинения : 2-х т. / Ф. Бекон ; сост., общ. ред. и вступит. статья А.Л. Субботина. – 2-е испр. и доп. изд. – М. : «Мысль», 1977. – Т. 1. – 567 с.
2. Бердяев Н. Смысл истории / Н. Бердяев. – М. : «Мысль», 1990. – 176 с.
3. Декарт Р. Сочинения / Р. Декарт ; пер. с фр. С.Я. Шейнман-Топтштейн и др. – Калининград : ОАО «Янтар. сказ», 2005. – 352 с.
4. Глязер Г. О мышлении в медицине : [сокр. пер. с нем. В.О. Горенштейна] / Гуго Глязер ; под общей ред. канд. мед. наук Ю.А. Шилинса. – М. : Медицина, 1969. – 268 с.

5. Липовой С.П. Курс лекций по истории новоевропейской философии (XVII – первая половина XVIII в.) / С.П. Липовой. – Ростов н/Д. : Издательство Ростовского университета, 1996. – 224 с.
6. Мамардашвілі М.К. Картезіанські роздуми / М.К. Мамардашвілі ; пер. з рос. Е. Щербенко. – К. : СтилоС, 2000. – 311 с.
7. *Sententiae* : наукові праці Спілки дослідників модерної філософії (Паскалівського товариства). – Вінниця : ВНТУ, 2009. – Вип. XIX – XX (2/2008 – 1/2009). – 274 с.
8. Хайдеггер М. Время картины мира / Мартин Хайдеггер // Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления : пер. с нем. / Мартин Хайдеггер. – М. : Республика, 1993. – С. 41–62.
9. Хайдеггер М. Европейский нигилизм / Мартин Хайдеггер // Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления : пер. с нем. / Мартин Хайдеггер. – М. : Республика, 1993. – С. 63–176.
10. Фоменко Л. Методологічні трансформації західноєвропейської медицини (XVI – XVII ст.) / Л. Фоменко // Філософські пошуки. – Вип. 1(6)/2017 : Метафізичний дискурс у філософії: історія і сучасність. – Львів : Ліґа-Прес, 2017. – С. 96–108.

References

1. Bekon, F. (1977). *Sochineniia [Compositions]* (2nd ed.). A.L. Subbotina (Ed.). (Vols. 1–2; Vol. 1). Moscow: «Mysl» [in Russian].
2. Berdiaev, N. (1990). *Smysl istorii [The meaning of history]*. Moscow: «Mysl» [in Russian].
3. Dekart, R. (2005). *Sochineniia [Compositions]*. (S.Ya. Sheinman-Toptshstein i dr., Trans.). Kaliningrad: OAO «Yantar. skaz» [in Russian].
4. Gliazer, G. (1969). *O myshlenii v meditsine [On thinking in medicine]*. (V.O. Gorenshtein, Trans.). Yu.A. Shilinis (Ed.). Moscow: Meditsina [in Russian].
5. Lipovoi, S.P. (1996). *Kurs lektcii po istorii novoevropetskoi filosofii (XVII – pervaiia polovina XVIII v.) [A course of lectures on the history of New European philosophy (XVII – the first half of the XVIII)]*. Rostov-na-Donu: Izdatelstvo Rostovskogo universiteta [in Russian].
6. Mamardashvili, M.K. (2000). *Kartezianski rozдумы [Cartesian Thoughts]*. (E. Shcherbenko, Trans.). Kyiv: Stylos [in Ukrainian].
7. *Sententiae: naukovii pratsi Spilky doslidnykiv modernoi filosofii (Paskalivskoho tovarystva) [Sententiae: scientific works of the Union of Researchers of Modern Philosophy (Pascal Society)]*. (2009). (Issue XIX–XX (2/2008–1/2009)). Vinnytsia: VNTU [in Ukrainian].

8. Khaidegger, M. (1993). Vremia kartiny mira [Time of the picture of the world]. In M. Khaidegger, *Vremia i bytie: Stati i vystupleniia – Time and Being: Articles and Speeches* (pp. 41–62). Moscow: Respublika [in Russian].

9. Khaidegger, M. (1993). Evropeiskii nihilizm [European nihilism]. In M. Khaidegger, *Vremia i bytie: Stati i vystupleniia – Time and Being: Articles and Speeches* (pp. 63–176). Moscow: Respublika [in Russian].

10. Fomenko, L. (2017). Metodolohichni transformatsii zakhidno-ievropeiskoi medytsyny (XVI – XVII st.). [Methodological transformations of Western European medicine (XVI – XVII centuries)]. *Filosofski poshuky. Vyp. 1(6)/2017: Metafizychnyi dyskurs u filosofii: istoriia i suchasnist – Philosophical quest. Issue 1(6)/2017: Metaphysical discourse in philosophy: history and modernity* (pp. 96–108). Lviv: Liha-Pres [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 23.09.17.